

XV. kötet.

1898. május 15.

V. füzet.

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET BÖLCSELET-, NYELV- ÉS TÖRTÉNET-
TUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYA

SZERKESZTI

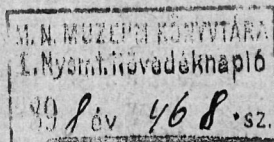
A SZAKOSZTÁLY VÁLASZTMÁNYÁVAL EGYETÉRTVE

Dr. SZÁDECZKY LAJOS

TITKÁR

Megjelenik 3—4 éven minden hó 15-én (jul. és aug. kivételével).

Előfizetési ára s a szakosztály évi tagdíja 3 forint.

KOLOZSVÁR

AJTAI K. ALBERT SAJTÓJA

1898.

TARTALOM:

	Lap
<i>Thúry József</i> : A székelyek eredete (IV. és befejező közlemény)	241
<i>Connert János</i> : Az erdélyi szászok forradalmi vértanúja (Roth István Lajos) .	248
<i>Gombos F. Albin</i> : Marchia Jakab, a hussziták inquisitora hazánkban (Első közl.)	260
<i>Orosz Endre</i> : Mező-Sámsond ősemberi telepei (Maros-Torda vármegyében) . .	267

Irodalmi Szemle.

<i>Náményi Lajos</i> : A váradi színészet története; ism. <i>M-r.</i>	276
<i>Pilo Mario</i> : Esztetika; bírálja <i>dr. Ferenczy József</i>	277
<i>Höfding H.</i> : Rousseau mint philosophus; ism. <i>Rácz Lajos</i>	281
<i>Thiele</i> : Az öntudat világa; ism. <i>dr. Szlávik Mátyás</i>	283

Különfélék.

A Székely Nemzeti Múzeumról; írta <i>Domján István</i>	285
Az Erdélyi Múzeum egyesület újabb gyarapodása.	289
A hunyadvármegyei tört. és rég. társulatról	290
Az Erdélyi Múzeumegetlet közgyűlése	290

Felhívás taggyűjtésre.

Az „*Erdélyi Múzeum-Egylet*“ a folyó évvel 39. évébe lépett. Nagynévű alapítói (Mikó Imre gróf és társai) s az egész erdélyi társadalom a politikai elnyomatás nehéz napjaiban abból a célból alkották, hogy itt hazánk erdélyi részeiben védvára legyen a magyar nemzeti kulturának, második középpontja a magyar nemzeti tudományosságnak.

15 éve, hogy annak kebelében szakosztályunk megalakult s megindult az „*Erdélyi Múzeum*“: az egyetlen folyóirat az erdélyi részekben, mely a bölcsélet-, nyelv- és történettudomány művelésével és ismertetésével foglalkozik, fő tekintettel mindig Erdélyre.

Az Erd. Múzeum-Egylet mindent elkövet, hogy ezt a folyóiratát men-nél magasabb színvonalra emelje, s hogy az erdélyi részekre ezt valóságos irodalmi központtá tegye. Ebből a célból alakította át öt évvel ezelőtt negyedéves folyóiratát havi füzetekké.

Az erkölcsi siker, a szellemi támogatás örvendetesen növekszik, fokozódik; a közönség pártolása is mindinkább méltányolja az Erd. Múzeum-Egylet anyagi áldozatát, a mely lehetővé teszi, hogy tagtársainknak és előfizetőinknek a kiállítási költségek *fele árán* adhatjuk e füzeteket.

Hogy az Erdélyi Múzeum-Egylet ily nagy áldozatával a közön-ség érdeklődése is fokozódjék: felhívjuk és kérjük t. tagtársainkat, igyekezzenek az Erd. Múzeum-Egyletnek, s különösen szakosztályunknak

ERDÉLYI MÚZEUM

XVI. kötet.

1898.

V. füzet.

A székelyek eredete.

(Befejező közlemény.)

IV.

Lássuk már most a *székely* népnevet, melyről fentebb azt mondtuk, hogy egyik bizonyítéka lesz eme nép hun-avar eredetének.

A legtöbb kutató, a ki e kérdéssel foglalkozott, abból a meggyőződésből indult ki, hogy mindenekelőtt a *székely* név értelmét kell megfejteni, ez aztán majd felvilágosít bennünket a nép eredetéről. Legújabban Sebestyén Gyula így nyilatkozott: „Tudósaink mérközéséből megtanulhattuk, hogy e téren *csakis filológiai módszer* alkalmazásával *csikarható ki* számba vehető eredmény“, vagyis „*a név értelme* világot vet majd az *eredet* sokkal nehezebben megbontható rejtelmekre is“.¹

Ez a felfogás nagyon helytelen s nem esoda, ha ilyen módon mindeddig nem lehetett kielégítő eredményhez jutni. A filológiai módszerek a *filológiában* van helye, ellenben történeti kérdések megoldásánál *csakis historiai* módszert lehet és szabad alkalmazni. A tudományos kutatások éppen azért meddőek igen sok esetben és sokáig, mert föleserélik az egyes tudomány-ágak módszereit. Egyetlen *szónak* ilyen, vagy olyan megfejtéséből nem szabad egész *történetet* csinálni valamely népnek; ellenben valamely nevet, mely századokon át szerepelt a történelemben, megmagyarázhat maga a történetek ismerete. Vagyis a történelemből kell megfejteni a történeti nevet és nem a névből csinálni meg a történetet.

Másik helytelen eljárás az, mikor a történeti nevet úgy igyekeznek megfejteni, hogy minél több részre szabadalják; az egyes részeket — melyek egy, vagy legfőlebb két hangból állnak — így, vagy úgy értelmezik s aztán az így megmagyarázott hangokból, vagy szótagokból rakják össze az illető nevet. Így járt el kiváltképpen

Hun?
nép
székely
nem lehet

¹ A székelyek neve és eredete. Budapest, 1897, a 3. lapon.

Hunfalvy Pál, a ki *székely*, illetőleg *székeli* nevet *négy* különböző elemből állította össze, mint föntebb láttuk. Ha azonban a történeti kutatásit nem pusztá időtöltésnek, hanem komoly tudománynak tekintjük, a történeti nevek értelmezésével nem szabad ilyenféle játékot űznünk. Kielégítő eredményt, melyben megnyugodhatik tudásvágyunk, csak úgy érhetünk el, ha a megfajtott nevet egészében, úgy a mint van, tényleg megtaláljuk az illető népnek vagy rokonnak nyelvében, azonos, vagy legalább hasonló alakban s olyan jelentéssel, melynek magyarázatát megadja a történelem. Én részemről a *székely* nemzeti névnek csak ilyen megfajttatásában vagyok hajlandó megnyugodni.

Mióta a hun, vagyis *ugur* népből kiszakadt avarok elfoglalták a Duna-Tisza mellékét, attól fogva egészen a magyarok beköltözéseig két, különböző eredetű nép volt az uralkodó a lélekszám tekintetében ezen a területen, t. i. az *avar* és a *szláv*, úgy hogy az 568. évtől körülbelől 900-ig terjedő kort egyik jeles historikusunk, Salamon Ferencz, jogosan nevezte el *avar-szláv kornak*.¹ Arról is felvilágosít bennünket a történelem, hogy milyen viszonyban volt egymással ez a két nép. A IX. század elejéig az avar volt az úr, a parancsoló; a szláv pedig az alattvaló, az avarnak dolgozó munkás. A szláv nem csak adót fizetett az avarnak, hanem úgy béke, mint háború idején mindenféle szolgálatot teljesített neki. A szláv elem alkotta a földművelő és kézműves néposztályt; tél idején eltartotta s az élet szükségleteivel ellátta urait, az avar családokat; háborúban ő kezdte meg és folytatta is a harezot, szükség esetén segítette az avaroktól;² azonkívül másféle hadi szolgálatot is teljesített, pl. hidat vert a folyókon, a különféle ostromló gépeket készítette és kezelte s ő volt a hajó-ács és matróz egy személyben stb.³ Egy szóval: avar és szláv körülbelől olyan viszonyban voltak

¹ Budapest története II. kötetében.

² Az egykorú és jól értesült *Fredegarius*, kinek krónikája a 642. évig terjed és Avenches, burgundi városban, íratott, ezeket mondja: »Cum Chuni in exercitu contra gentem quamlibet agrediebantur, Chuni pro castris adunato illorum stabant exercita, *Winidi vero pugnabant*, si ad vincendum praevalabant; si autem Winidi superabantur, Chunorum auxilio fultí vires resumebant . . . *Chuni ad hiemandum annis singulis in Slavos veniebant*, uxores Sclavorum et filias eorum stratu sumebant, *tributa* super alias oppressiones *Sclavi Chunis solvebant*. (Idézve Praynál: *Annales veteres*, 242.)

³ L. erre nézve Thierry: *Attila tört.* II. köt. 278., 282. és 284. lapokon.

egymáshoz, mint a földesúr és jobbágy; az avar volt az úr, a szláv az alattvaló, a paraszt.

Eme viszonynak megfelelőleg Fredegarius azt mondja, hogy a hunnok, vagyis avarok *bifulci*-nak nevezték a szlávokat, az ő alattvalóikat.¹ Első pillanatra fölismerheti mindenki, hogy ez a *bifulci* nevezet nem egyéb, mint a középkori latin, illetve olasz *bifulco*, vagy *bifolco* szónak többes száma, melynek jelentése: „földművelő, szántóvető, paraszt ember”.² Azonban természetes dolog, hogy az ugur eredetű, tehát török nemzetiségű hun-avarok nem idegen, latin-olasz szóval jelölték alattvalóikat, a szlávokat, hanem a saját nyelvükön s Fredegarius azt az eredeti elnevezést éppen úgy lefordította *bifulco*, vagy *bifulci*-val, mint más nyugati írók az avarok gyepűinek és a fejedelmi lakhelynek avar nevét a német *Hag*, *Hecke*, illetve *Ring* szóval. Ugyanis az olyan viszonynak megjelölésére, melyben a szlávok voltak az avarokhoz, a török eredetű népek eleitől fogva a *tat* elnevezést alkalmazták, ezzel a szóval nevezvén mindenütt a meghódított tartományok lakosait nemzeti különbség nélkül, kik alattvalóikká lettek s nekik, mint uralkodó osztálynak és *natio militans*-nak, mindennemű alattvalói munkát végeztek és adót fizettek. Ez elnevezés valódi és helyes értelmezésének igazolásául a legjobb forrásokat idézem. Ahmed Vefiknek eredeti török szótára szerint a *tat* szó jelentései: „török uralom alá került tartományoknak eredeti kurd és persa lakosai; továbbá földműves, paraszt, falusi; a legalsó néposztály, alattvalók; az alacsony sorsúak”. Sejkh Szulejmán szerint Közép-Ázsiában is ezt jelenti a *tat* szó: „a török uralom alá jutott népek neve”; míg Pavet de Courteille így értelmezi: „gens de bas étage qui n’habitent pas dans les villes; ceux qui s’attachent à la personne d’un grand, sans faire partie de ses esclaves”. De nem csak a közép-ázsiai és oszmán-törökök nevezték és nevezik *tat*-nak

¹ »Selavi cognomento Winidi . . . Winidi *bifulci* Chunis fuerant iam ab antiquitas . . . *Bifulci* vocabantur a Chunis.« (Idézve Praynál: Annales veteres 242 lapon.)

² Lásd: Vocabolario italiano-latino. Venezia, 1786. és Vocabolario degli accademici della Crusca. Verona, 1806, melyekben: »*Bifulco*, v. *bifolco*: quegli, che ara, e lavora il terreno co’ buvi; lat. bubulcus.« — Továbbá az olasz-török szótárakban, pl. Csadirdsi és az 1846. évi Nuovo dizionario szerint, *bifulco*, *bifolco* = oszmán-török *csiftcsi*, azaz »falusi, paraszt, földműves, szántóvető«.

a meghódított és alattvalóikká tett különböző népeket, hanem így nevezték a krimi tatárok is a Krimben talált göthokat, a beköltözött olaszokat (genuaikat) és a Mariapol vidékén lakó görögöket.

Mint látjuk, a *tat* nevezet a törökségnél éppen annak a viszonyoknak fogalmát fejezi ki, melyben a pannoniai *szláv* népség volt az avarral szemben, ez tehát bizonyára szintén ezzel a *tat* szóval nevezte alattvalóját, a szlávot; mert hiszen a *bifulco*, illetőleg *bifulci* éppen ennek a fordítása s mert éppen az avaroknak eme *tat* szava ad felvilágosítást arra nézve, hogy a magyar nép mind e mai napig *tót*-nak nevezi a *szlávot*, a mint t. i. az avaroktól hallotta nevezetn.

Az avaroknak és szlávoknak harmadfélszáz esztendőn keresztül fennállott kölesönös viszonya magyarázza meg az uralkodó népnek eredeti, nemzeti nevét is, t. i. a *székely* nevet. Ama történelmi tudásunk alapján, hogy a hun-avarok *ugurok*, tehát *török* nemzetiségű nép valának; s másrészt ama tapasztalat után, hogy az avaroknál használatban volt méltóság-neveket, u. m. a *khagan*-t és *tudun*-t,¹ továbbá az avarok nagy hirű gyeplőinek nevét, a *Csigla*-t és a szlávoknak *tat* elnevezését csak a török nyelvek segítségével birjuk értelmezni: méltán várhatjuk, hogy a nemzeti névre vonatkozólag is szintén annak a népesaládnak nyelve fog felvilágosítást adni, melyből kiszakadt az avar nép a VI. század közepén.

A *székely* név — mint fentebb említettük — legelőször az 1086. évben fordul elő a bakonybéli apátság birtoklajstromában, így írva: *sicul*, a minek *sziköl* kiejtés felel meg. Ebből csinálták aztán a latinos *sicul*-us névalakot. Később, a XIII. és XIV. szá-

¹ Az avaroknál használatos *tudun* szó inkább méltóságnév, vagy cím, mintsem személynév volt, mint a következőkből kitűnik. Eginhard ezt mondja: „Venerunt ad eum (t. i. Nagy Károlyhoz) legati de Pannonia, unus ex primoribus Hunnorum, qui apud suos vocabatur *Tudun*.” Az *Annales Bertiniani* szerint: „Venerunt missi *Tudun*, qui in gente et regno Avarum magnam potestatem habebat, qui dixerunt, quod idem *Tudun* cum terra et populo suo se regi dedere vellet.” (Idézve Praynál: *Annales* 276.) Ezt a *tudun* nevet, illetőleg címet eddigelé csak az *Orkhon-melléki ó-török feliratokból* ismerjük a VIII. századból. Így Bilge khánnak 735-ben készült síremlékén előfordul a *tudun* szó, mint valamely főbb méltóság címe (Radlof Vilmos: *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*. St.-Petersburg, 1895, a 103. lapon). Továbbá *Kül-Tudun*: egy török bég neve, vagy címe (u. o. 432) és *Tudun-Iamtar*: egy török vezér neve, kit Bilge khán a kardukok ellen küldött (u. o. 437.).

zadokban így írják: *scecul*, *zecul*, *zekul*, a mit természetesen *széköl*-nek hangoztattak. A XV. században még *zekewl*-t (széköl) is, de leggyakrabban már *zekel*-t írnak és *székel*-t ejtenek. Mai orthographiával *székely*-nek írjuk ezt a nevet, de háromféleképpen ejtik ki, u. m. *székej*, *székőj* és *székő*, mely szóalakok közül a két első az eredeti szóvégző *l* hang jésüléséből, a harmadik pedig annak elejtése által keletkezett. A névnek historiaiilag kimutatható legrégibb alakja tehát *sziköl*, vagy *széköl* és *székel* s mint ilyen, csak ez szolgálhat a magyarázat és megfejtés alapjául.

A *székely*, illetőleg *sziköl*, vagy *székel* nevet még ma is megtaláljuk a törökségnél, nevezetesen Közép-Ázsiában, ugyan nem mint külön népnevet, hanem a nép körén belül, mint *egyik társadalmi osztály elnevezését*. Ismét a leghitelesebb forrásra hivatkozom, t. i. a bokharai származású Sejkh Szulejmánnak szótárára, a mely szerint a közép-ázsiai törökség nyelvében a *szikil*, vagy *szekil* szó¹ ezt jelenti: „nemes ember, született nemes, előkelő családból való; úri származású, előkelő, úr, főrangú“, s mint ilyen, a török társadalom legfelső és uralkodó osztályának elnevezésére szolgál, szemben az alsóbb néposztálylyal és a nem török eredetű alattvalókkal.

Ime itt van egy, reconstruálás nélkül is tényleg létező régi török szó, mely egészen hű mása a *székely* név legrégibb *sziköl*, vagy *székel* alakjának s a melylyel, úgy hiszem, többre megyünk, mintha a *székely* nevet előbb darabokra vagdaltuk volna s a székelyekre, a történelmi tudás ellenére, egészen önkényűleg ráfoglunk volna, hogy kitelepített határőrök voltak!

¹ E szó eredetiben, arab betűkkel úgy íratik, hogy kétféleképen lehet olvasni, illetve kiejteni, t. i. *szikil* és *szekil*, a mennyiben a második betű, az ú. n. *je* nem csupán az *i* hang jelölésére szolgál, hanem az *e* hangéra is. Úgy a közép-ázsiai, mint az oszmán-török nyelvben több szót írnak *i*-vel (az első szótagban) s mégis *e*-vel ejtik, pl. *virnek*, kiejtve *vernek* (adni), *szikiz*, hangoztatva *szekiz* (nyolcz) stb. A *szekil* olv.ására (*szikil* mellett) feljogosít benyomatva az, hogy a török történetírók (pl. Pecsevi és Hádsi Khalfa) az erdélyi *székelyek* nevet betűszerint így írják: *szikil*, vagyis az *e* hang jelölésére ugyanazt az *i* betűt használják, mely a közép-ázsiai *szikil* szóban van; már pedig a nevezett török írók korában (kik a *hallás* után írták ezt a nevet) bizonyosan *székel*-nek ejtették ezt a nevet, nem pedig *szikel*-nek. — A *székely*, nyosan *székel*-nek ejtették ezt a nevet, nem pedig *szikel*-nek. — A *székely*, illetve *székel* névnek utolsó szótagja pedig éppen úgy felel meg a közép-ázsiai *szikil*, v. *szekil* végzetének (az *-il*-nek), mint a *tengely* (az az régi *tengel*) szavunk a török *dingil* (tengely) szónak.

Az én meggyőződésem tehát az, hogy az a nép, melyet a külföldiek *hun*-nak és *avar*-nak neveztek, maga magát *sziköl*, vagy *székkel*-nek hívta a török *szikil*, *szekil* szó értelmében, a *szláv*-val szemben, mely harmadfél századon át alattvalója és szolgálja volt s melyet magával ellentétben *tat*-nak, vagy *tót*-nak nevezett. E meggyőződésemnek hármias alapja van. Egyik a történelem tanúsága, mely világosan megmutatja, hogy a székelyek ősei, a hun-avarok, milyen viszonyban voltak az itt lakott szláv népséggel. Másik az a körülmény, hogy a *székely* nevet szó-metélés, vagy erőszakos átídomítás nélkül is meg tudjuk magyarázni egy, nem mondva-esinált, hanem tényleg létező szóval. Harmadik pedig az a tény, hogy annak a népcsaládnak körében, melyből való volt maga az avar-székely nép is, egy társadalmi osztály, t. i. a legfelső rend, szintén *szikil*, *szekil*-nek nevezte és nevezi magát az alsó néposztálylyal s a meghódított *tat*-tal szemben.

Köztudomású dolog, hogy a székelyek között eleinte nem volt nemesi és jobbágyi osztálykülönbség, hanem minden székely született *nemes* volt s ez a nemesség természetesen őseitől szállott reá még abból az időből, mikor a szláv, vagyis *tót* volt az alattvalója, a jobbágya; s azt is tudjuk, hogy még I. Lajos király korában is *székely*-nek lenni és *nemes*-nek lenni: azonos fogalom volt, a *siculitas* (valakinek székelysége, székely volta) magában foglalta a nemesi kiváltságot. Egyszóval: az a nép, mely ezen a földön 568-tól fogva uralkodó és nemes volt, nevezhette magát „nemes”-nek, „előkelő”-nek, „úr”-nak, de nem nevezhette „végvidéki”-nek, vagy „határőr”-nek; mert a pozitív történelem tudtával nem volt sem végvidéken lakó, sem határőr.

* * *

A tárgyalt történelmi, földrajzi és nyelvészeti bizonyítékok alapján tehát én a mai erdélyi székelyeket amaz, egykor hatalmas nép maradványainak tartom, melyet az idegen nemzetek *avar*-nak, de leginkább *hun*-nak neveztek. A mai székelység Erdélyben, csak egy *töredéke* a magyarok bejövetelét megért avar népnek, t. i. az a része, a mely Magyarország területéről a honfoglalás után bizonyára a X. században s szórványosan talán még későbbben is, Erdély keleti részére költözött; míg a dunántúli és tiszántúli országrészben megmaradt többi avar-székelyek időfolytán egészen összeforrtak

Árpád magyarjaival. Az a körülmény, hogy az avar-székely és a magyar nép *egy* ugyanazon nemzettestnek, az *ugur*-nak, két ága, melyek az V. században váltak el egymástól; ¹ hogy továbbá úgy az avaroknak a Duna-Tisza mellékén, mint a magyaroknak a mai déli Oroszország területén (Lebediában és Atelkuzuban) *szlávok* voltak az alattvalóik és dolgozó szolgálók ² hűzamosabb időn keresztül (hiszen a *szolga*, *rab*, *cseléd* és *munka* : mind szláv eredetű szavaink!) s hogy végre az avar-székelységnek nagyobb része összeolvadt, egy nemzetté lett a beköltözött magyarokkal, — mondom : ez megmagyarázza a mai székely nyelv egyvezését a közmagyar nyelvvel.

Ha összehasonlítjuk azt a területet, melyen a történeti kútfők és 200 helynév tanúsága szerint avar-székelyek laktak a magyarok beköltözése korában, ama helyekkel, hol a történelmi tudás szerint Árpád magyarjai megtelepedtek : azt kell következtetnünk, hogy az itt talált avar-székelyek száma bizonyosan volt akkora, mint a rokon jövevényeké, ha ugyan meg nem haladta azt. És így a *magyar nemzet* megalakulásához a vezérek és Árpád-házbeli királyok korában, az avar-székely nép bizonyosan hozzájárult annyival, a mennyivel az Árpáddal beköltözött magyarság; s a mai magyar nemzetben bizonyosan van annyi rész az avar-székely vérből, a mennyi a tulajdonképpeni magyar vérből, — úgy, hogy nem ok nélkül mondja még ma is a székely ember : „Székely szülte a magyart“, és talán ezzel a mondásával sem nagyít : „Ha a világon székely nem lett volna, magyar sem volna“. Sok tudományos könyvnel jobban eltalálja a történeti igazságot, mikor így nyilatkozik : „A székely s magyar közt az a különbség, a mi az embernek a fia s unokája közt“. Ezeket a mondásokat a kritikával dolgozó történetbúvár is aláírhatja, mert ősi emlékezésem alapuló történeti igazság rejlik bennök, s tudományos meggyőződéssel mondhatja ő is a székelylyel együtt : „Köszönje a magyar, hogy székelyt ismer!“

THURY JÓZSEF.

Hm! ei mezei földi, nemes!

¹ T. i. Kr. u. 457 táján, mikor az *onogurok* (on-ugurok, vagyis a magyarok = ungarok ősei) Priscus rhetor tudósítása szerint a Kaszpitenger fölött s a Volga és Ural folyók közt fekvő hazájukból a Maeotis keleti partjára s a Kubán folyó mellékre költöztek, az *ugur* nemzetiségű *uaro*k és *khunno*k pedig 558-ig megmaradtak a Volga mellett.

² Ibn Roszteh és Gurdézi is írják ebből az időből.